

JACOBI'NİN KANT ELEŞTİRİSİ

Eyüp Ali Kılıçaslan*

ÖZET

Friedrich Heinrich Jacobi (1743-1819) sayılı felsefe tarihlerinde, genelde, Kant'ın kendinde-şey kavramına yönelttiği eleştirileriyle anımsanır. Her ne kadar idealizme karşı görüşler geliştirmese de, ironik bir yolda, Kant-sonrası idealizmin gelişmesinde istem-dışı bir katkı sağlamıştır. Jacobi dizgesel bir felsefe geliştirmede; görüşlerini neredeyse yalnızca mektuplarda ileri sürdü. 1787 yılında yayınladığı David Hume über den Glauben, oder Idealismus und Realismus. Ein Gespräch ("İnanç Üzerine David Hume, ya da İdealizm ve Gerçekçilik. Bir Diyalog")'da Kant eleştirisini geliştirdi. "Kendinde-şey"i benimseyip bununla birlikte onun bilgisini yadsımanın tutarsız olduğunu; a priori "uzay-zaman"da belirlenimin tekilliğinin salt bir yanılsama olduğunu; kategorilerin ya da kavramların yapay bir yolda deneyim üzerine dayatılmış boş biçimler ve aşkınsal "Ben" in yalancı bir özne olduğunu savundu. Ayrıca Fichte'nin ve Schelling'in ellerinde geliştirilmiş olduğu biçimleriyle Kant'ın aşkınsal idealizminin "evrik/tersine çevrilmiş bir Spinozacılık" olduğunu ileri sürdü. Kendisine karşı yöneltilen "us-dışı" suçlamasına karşılık, usa karşı olmadığını; ancak ussal metafiziğin usdışıcılık ve nihilizmde sonlandığını göstermeye çalıştı. Usu "inanç"la ya da "dolaysız bilme"yle özdeşleştirdi. Ayrıca, ussal metafizikçilerden oldukça değişik bir yolda –belki Leibniz bir ayrık olmak kaydıyla-, usun duyusallığın daha yüksek, ileri ve daha derin-düşünsel bir biçimi olduğu düşüncesini savundu. Jacobi David Hume'da, Kant'ın kategorileri/kavramları türetmesine bir seçenek sunduğunu ve Kant'ın idealizmi çürütüşünü kendisinin "hiçbir 'Ben'in bir 'Sen' olmaksızın olanaklı olmadığı" şeklindeki erken ilerisürümüne dayandırdığını üstü kapalı olarak belirtti.

Anahtar Kelimeler: kendinde-şey, ussalcılık, usdışıcılık, nihilizm, idealizm, inanç, bilgi, aşkınsal Ben,

ABSTRACT

Friedrich Heinrich Jacobi is generally remembered in the celebrated histories of philosophy with his critiques of Kant's concept of "thing-in-itself". Even though developing the views against idealism, ironically he provided an involuntary contribution for the establishment of the post-Kantian idealism. Jacobi did not established a systematic philosophy, he set forth his views only in letters. In David Hume über den Glauben, oder Idealismus und Realismus. Ein Gespräch published in 1787, he exposed his own critique of Kant. Jacobi held the view that it was inconsistent for Kant both to accept the "thing-in-itself" and to deny its knowledge; that the singularity of the determination in a priori 'space-time' was a mere illusion; that categories or concepts were empty forms being imposed upon experience in an artificial manner; and that the transcendental 'I' or 'Ego' a pseudo subject. Furthermore, he claimed that Kant's transcendental idealism interpreted by Fichte and Scelling was an inverted Spinozism. Jacobi said, he was never against reason; but he attempted to show that the rationalistic metaphysics ended up in irrationalism and nihilism. He identified reason 'belief/faith' or 'immediate knowledge'. Moreover. In , he demonstrated having in common with Leibniz. In David Hume Jacobi presented an alternative deduction of categories or concepts against Kant's and intimately maintained that Kant based his refutation of idealism upon his early assertion that "no 'I' is possible without a 'Thou.' "

Keywords: thing-in-itself, rationalism, irrationalism, nihilism, idealism, belief, knowledge, transcendental Ego.

* Ankara Üni., DTCF, Felsefe Bölümü.

1. Friedrich Heinrich Jacobi (1743-1819) ilkin Alman Aydınlanma felsefesinin, sonrasında Kant'ın Aşkınısal İdealizmi'nin ve Fichte'nin ve Schelling'in Kant felsefesine verdikleri yeni biçimin açıklıözölü bir eleştiriydi. Filozoflara karşı geliştirdiği eleştirisinin dayandığı temel düşünce, filozofların açıklama tutkularının, ayırında olmaksızın, kavramsallaştırma koşullarını varoluş koşullarıyla karıştırmalarına, bununla da bireysel özgürlüğü ve kişisel bir Tanrıyı yadsımlarına neden olduğuydu. Jacobi felsefi ve yazınısal çalışmalarında düşüncesini bireyciliğin ve kişisel değerlerin savunusu doğrultusunda işliyordu. Filozofları kafaları üzerinde yürüyen insanlar olarak görüyor, özellikle G.E. Lessing'ten bir *salto mortale* gerçekleştirmesini ve böylelikle *sağduyu* temelinde ilerlemesini istiyordu. "Nihilizm" kavramının yaratılmasından sorumluydu ve filozofları *nihilist* olmakla suçliyordu. Aydınlanmanın ussalcılığını savunanlara, Kant'a ve sonrasında Kant'ın izleyicilerine karşı yönelttiği eleştiride "tutarlı felsefenin Spinozacı ve aynı zamanda kamutanrııcı, yazgıcı ve tanrıtanımaz" olduğunu ileri sürdü. Bu görüşüyle Spinoza'yı zamanın felsefe tartışmalarının özeğine yerleştirdi. Kant'ı ve onun idealist izleyicilerini soyutlamalar temelinde geliştirdikleri felsefeleriyle kökensel değerini olumsuzladıkları "Ben" in dilini bozmakla suçladı. Bu felsefeler dirimli ve gerçek bir benliğin yerine yanılısamalı bir benlik koymuşlardı. Jacobi'nin düşüncelerinden en etkili olanı, kuşkusuz, bir "Sen" olmaksızın bir "Ben" in olamayacağı ve ikisinin ancak aşkın ve kişisel bir Tanrının bulunuşunda birbirlerini tanıyabilecekleri ve birbirlerine saygı duyabilecekleri görüşüydü. Ekonomik ve politik liberalizmin bir yorumlayıcısı da olan Jacobi Fransız Devrimi'ni ilk eleştirenlerden biriydi ve devrimin yıkıcılığının filozofların kurgusal nihilizminin kılığal karşılığı olduğunu savundu.

2. Jacobi felsefe tarihlerinde, genelde, Kant'ın felsefesindeki *kendinde-şey* kavramına yönelik sorgulayıcı uslamlamalarıyla anımsanır (ör. Windelband, 1919;573d.). Her ne kadar idealizme karşı görüşler geliştirmişse de, Kant-sonrası idealizmin gelişmesinde istem-dışı bir katkı sağlamıştı. Jacobi dizgesel bir felsefe geliştirmede; görüşlerini neredeyse yalnızca mektuplarda ileri sürdü. 1787 yılında yayınladığı *David Hume über den Glauben, oder Idealismus und Realismus. Ein Gespräch* ("İnanç Üzerine David Hume, ya da İdealizm ve Gerçekçilik. Bir Diyalog")'da Kant eleştirisini geliştirdi. "Kendinde-şey" i kabul edip bununla birlikte onun bilgisini yadsımanın tutarsız olduğunu; kategorilerin ya da kavramların yapay bir yolda deneyim üzerine dayatılmış boş biçimler olduğunu savundu. Ayrıca Fichte'nin ve Schelling'in ellerinde geliştirilmiş olduğu biçimiyle Kant'ın Aşkınısal İdealizmi'nin "evrik/tersine çevrilmiş bir Spinozacılık" olduğunu ileri sürdü. "İnanç" temelli düşüncelerinden dolayı "usdışıcılık" la suçlandı. Usa karşı olmadığını; ancak ussal metafiziğin usdışıcılıkta ve nihilizmde sonlandığını göstermeye çalıştı. Usu "inanç" la ya da "dolaysız bilme" yle özdeşleştirerek inanç anlayışının özünde ve gerçekte "ussal" olduğunu ve olumlu bir us kuramı geliştirmeye çabaladığını belirtti. Ayrıca ussalcı metafizikçilerden oldukça değişik bir yolda usun duyusalılığın daha yüksek, ileri ve derin-düşünsel bir biçimi olduğu düşüncesini ileri sürerek Leibniz'le ortaklığını gösterdi. Ancak usun sonlu olduğunu bildiren Kant'a yakınlık duydu. Buna karşılık,

Jacobi'ye göre, Kant usa gerekli özeni göstermemiş ve usun sezgisel gücüyle daha ileri anlksal gerçeklikleri sezinleyebileceğini tanımlayamamıştı. Jacobi *David Hume*'da, Kant'ın kategorileri/kavramları türetmesine bir seçenek sunduğunu ve Kant'ın *idealizmi çürütüşünü* kendisinin "hiçbir 'Ben'in bir 'Sen' olmaksızın olanaklı olmadığı" şeklindeki erken ilerisürümüne dayandırdığını üstü kapalı olarak belirtti. *Über das Unternehmen des Kriticismus, die Vernunft zu Verstande zu bringen, und der Philosophie überhaupt eine neue Absicht zu geben* ("Eleştiriciliğin Usu Anlağa İndirgeme ve Genel Olarak Felsefeye Yeni Bir Amaç Verme Girişimi Üzerine") başlıklı yarım kalmış, ancak öğrencisi Köppen tarafından tamamlanmış çalışmasında Kant'ın doğru bir biçimde usu anlaktan ayırdığını; buna karşılık usun sezgisel gücünü tanımadığından onu anlağa altgüdümlü kıldığını gösterdi [di Giovanni, 1998, 2001].

3. *David Hume* diyalogunun birinci bölümünde Jacobi *Briefe über die Lehre von Spinoza* ("Spinoza'nın Öğretisi Üzerine Mektuplar")'da "inanç" kavramını kullanımından dolayı kendisine karşı yöneltilen "usdışıcılık" suçlamasına değinir. Bu noktada Jacobi'nin savunması çok yalındır. Jacobi Hume'un da inanç terimini kullandığını ve bu terimi deneyime dayandırılan ve yargı biçiminde belirtilen onama türü için kullandığını ileri sürer. Böyle bir onama *dolaysızdır* ve uslamlamadan çok bir duygu konusudur; dahası, güvenilir ve çürütülemezdir, çünkü salt us onu hiçbir şekilde kendisine yönlendirememektedir. Bu bakımdan Jacobi *Briefe über die Lehre von Spinoza*'da varoluşa ilişkin yargının dolaysız olması gerektiğini vurgulamak için inanç terimini aynı anlamda kullandığını savunur. Jacobi'ye göre hiçbir uslamlama süreci varoluş yargısına eşlik eden bir kesinlik üretmez ve bununla amaçlanmış ya da gizlice, alttan alta sezdirilmiş bir "usdışıcılık" anlatılmak istenmez. Buna karşılık Jacobi terimi kullanmaya ve onu usun karşısına koymaya zorlandığını belirtir, çünkü filozoflar "us"u kendilerine ayırmışlar ve onu gereksiz yere mantıksal kavramsallaştırma biçimini anlatmaya sınırlamışlardır; böyle yapmakla da usu gerçek şeylerden soyutlamışlar ve varoluş yargılarına ilgisiz bir konuma getirmişlerdir. Jacobi, bu arada, hiç kimsenin kalkıp da Hume'u "usdışıcılık"la suçlamadığını ama kendisinin böyle bir suçlamayla karşı karşıya kaldığını belirtir (Jacobi, 1787:266). Her ne kadar Jacobi kendi savunusu için Hume'un yetkesine başvurmuş olsa da, Hume'un inanç terimini kullanımında içerilen kuşkuculuktan kendisini ayrı tutmak zorunda olduğu gibi bir görevle yükümlü kılmış ve kendisini "gerçekçi" olarak görmüştür.

4. *David Hume*'da Jacobi kendi gerçekçiliğinin savunusu için gerekli unsurları sağlar. Öncüllerin çoğu daha önce *Briefe*'de belirtilmiştir. En önemlisi, Jacobi'nin bir deneyim olgusu olarak varsaydığı, varoluşun indirgenemez olarak tekilleşmiş olduğu ilerisürümüdür. Jacobi'ye göre tekilleşme bir tekiler çokluğu, her birinin geri kalanından belirtik bir şekilde ayrı olarak tanımlandığı bir tekiler çokluğu gerektirir. Arı biçimsel ayrımlar tekileri ayrı olarak tutmakta yetersizdir, çünkü bunlar kavramsal dizgelerin bir işlevidir ve kavramsallaştırma zorunlu olarak soyuttur. Oysa, Jacobi'nin anlayışında, imlemler, gerçek ayrımlar edimsel varoluşları içermelidir.

Bir kez bu öncüller benimsendiğinde Jacobi'nin uslamlaması daha kolay bir yolda ilerler. Jacobi'ye göre kendi varoluşumuzun, bir varoluşumuzun olduğunun dolaysız bilincine tanıklık etmediğimiz sürece eyleyemeyiz. Ancak bu varoluşu aynı zamanda bir başka varoluşla karşıtlık içinde koymaksızın adlandıramayız ya da ona "Ben" diyemeyiz. Bu ayrımın bilinci varoluşumuzun kökensel dolaysız bilincinde örtük olmalıdır, çünkü başka türlü "Ben" anlatımı yeterli bir varoluşsal temelden yoksun kalacaktır. Bu durumda "Ben"i tekilleştirmek ya da bireyselleştirmek için uygun olan sözkonusu "başka" bir "Sen"dir. Varoluşsal bir ağırbaşlılıkla "Ben" dediğimizde ne kadar kesinsek, bir "Sen" in varoluşu konusunda da o kadar kesinizdir. "Ben" demektedir ve bununla gerçekte varoluşsal bir ilerisürümde bulunduğumuzu anlatmak isteriz. Buna göre, bir "Sen", her ne kadar benim varoluşumla ilgili olsa da, ondan bağımsız olarak vardır. Bu konuda belirebilecek herhangi bir kuşku salt derin-düşünceye (*Reflexion*) yüklenmelidir.

David Hume'un 1815 yılında yayınlanan baskısında Jacobi Kantçı idealizm konusundaki görüşlerini daha ileriye götürmeye çalışır. Jacobi'ye göre Kantçı idealizm, yalın bir şekilde, tasarımlara karşılık gelen nesnelere olduğunu varsaymakta ve bu temel üzerine idealist-olmayan bir felsefe olduğu savında bulunmaktadır. Çünkü Kant'a göre idealizm düşünen varlıktan başka hiçbir varlığın olmadığı savını içerir; görüde algılıyor olarak varsaydığımız geri kalan şeyler yalnızca, onlara kendilerinin dışında hiçbir nesnenin gerçekte karşılık gelmediği, düşünen varlıklardaki tasarımlardır (ya da imgelerdir). Kant bu türden bir şeyin kendi idealizmi tarafından ileri sürülmediğini, tam tersine 'Sen' olmaksızın 'Ben' in olanaksız olduğu biçimindeki bir düşüncenin geliştirildiğini belirtir¹.

5. Jacobi, bir kez bu ilke belirlendikten sonra, ussal bir yolda diğer kategori/kavram ilişkilerinin nesneliliğinin temellendirilebileceğini düşünür- özellikle de Hume'un saldırısına uğramış neden ve etki ilişkisinin. Buradaki uslamlama, daha önceden geliştirilmiş, bilinçte koyulan bir *ben/kendi* ve *nesnesi* arasındaki ayrımın gerçek bir ayrım olduğu, bir başka deyişle, bunun edimsel varolanları içerdiği, şeklindeki ilerisürüme bağımlıdır. Jacobi bu noktada çok önemli bir hamle gerçekleştirir. Eğer bir özneyi nesnesinden ayıran uzamlı bir aralıksa, uzam ilkesel olarak sonsuz bir yolda bölünebilir olduğundan, sözkonusu aralığı belirlemek, iki terimin gerçekte karşı karşıya geldikleri ya da karşılaştıkları noktayı belirlemek için, bir başka deneyimsel unsur ileri sürülmelidir. Özne nesnesiyle tam da kendi varlığına dokunan nesnenin varlığını duyumsadığı noktada ya da ikisinin de gerçekte şimdiden karşılıklı birbirlerinin sınırlarını aştıkları ve birbirlerini ele geçirdikleri noktada karşılaşır. Böyle yaparak geriye kendi içlerine çekilmeye zorlanırlar ve bu yolla kendi tekilliklerine daha öte bir belirlenim eklerler. Bir başka deyişle, özne-nesne ayrımı, sonuçta, varoluşsal terimlerde özne ve evreni

¹ Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, [B 276]: "(...) kendi öz varoluşumun bilinci aynı zamanda dışındaki başka şeylerin varoluşlarının da dolaysız bilincidir... idealizmin oynadığı oyun daha büyük bir haklılıkla kendisine karşı dönmüştür."

arasında sahnelenen *etki ve tepkinin* bir oyununa dönüştürülür. Neden-etki ilişkisine somut içeriğini veren bu oyundur; yoksa bu ilişki boş bir kavram olarak kalacaktır.

Buna göre Jacobi, nedensellik kavramının nesneliliğini ya da evrensel geçerliliğini, bu kavramın mantıksal özelliklerine geri dönmek zorunda kalmaksızın ya da onu “insan anlayışının bir önyargısı” olarak ele almaksızın, *deneyimsel olarak* belirlediğini düşünür. Kant’a dolaylı bir göndermede Jacobi, nedensellik kavramının anlayışın salt bir önyargısı olması durumunda, tam bir evrensellikten yoksun olacağını, çünkü geçerliliğinin insan tininin bir raslantısına bağımlı olacağını ekler (Jacobi, 1787;118d.).

6. Kant, *Kritik der reinen Vernunft*’da, duyum ve düşünce arasında oldukça keskin bir ayrım gözetmişti. Bu iki yeti ya da yetenek işlevlerini değiştiremezler; anlak hiçbir şey sezemez ve duyular hiçbir şeyi düşünemezlerdi ([B 75] [A 51]d). Duyum deneyimin varoluşsal ölçününü sağlamakta; düşünce de, derin-düşünsel tasarımları yoluyla, anlamlı bütünsellikler oluşturmaktaydı. Anlayışın bu işlevi olmaksızın duyular *rapsodik* bir içerik taşırlar.

Jacobi’nin Kant’a karşı deneyim çözümlemesinin en önemli ögesi şu çok temel ilerisürümüdür: bilinç (genel olarak bilinç) tinin karmaşık bir durumudur ve başından kendisini bir nesneden ayırdeden ama gene de onunla ilişkilendiren bir özneyi gerektirir². Bu anlamda duyum, Kant’ın belirttiği şekilde, “kör” değil, ancak kendisi *ayırt etme ve karşılaştırma* sürecidir ve bu ise bir çeşit yargıdır [Jacobi, 1787;142]. Jacobi’nin bununla belirtmek istediği duyumun ustan ya da usun duyumdan, Kant’ın ileri sürdüğü biçimiyle, çok keskin bir ayrımının olmadığıdır. Usun kendi soyut kavramlarını “kör” duyumlara dayatmasına ya da bu kavramları yoluyla araya girmesine gerek yoktur. Gerek yoktur, çünkü usun kendisi duyusalığın ileri bir düzeyi, bir aşamasıdır; ve kendi kökenine sadık kaldığı düzeye dek, ilkesel olarak duyuların en yalınında sezilenmiş olan nesnelere daha ileri bir derin-düşünsellik ve böylelikle de belirlenim ekler. Kant’ın buyurduğu şekliyle işlev görmek zorunda kalan bir us (sanki orada değilmiş gibi duyulara ayrımlar ve ilişkiler getirmektedir) kendi varoluşsal temellerinden soyutlanmış ve kendisini boş kavramlardan varoluşu açığa çıkarmak zorunda olma gibi anlamsız bir konumda bulan bir ustur.

Jacobi bu görüşünü destekleyici bir açıklamayı Leibniz’de bulur ve *David Hume*’da Leibniz’in yetkesine çok sık ve belirtik olarak başvurur. Jacobi Leibniz’e daha ileri bir savını desteklemek için de başvurur: us yaşamla ortak-varoluşu olan bir etkinliktir; buna göre, ussallığın daha ileri bir düzeyi

² Jacobi’nin bilinç ve özne –nesne ilişkisi çözümlemesi Reinhold’un, Fichte’nin, Schelling’in ve Hegel’in bilinç anlayışları için bir tasarı olarak hizmet görmüştür.

duyusallığın daha ileri bir düzeyine, bu da yaşamın daha ileri düzeyine eşittir³. Ancak bir etkinlik, bir eylem biçimi olarak us üzerine bu vurgusuna karşın Jacobi usun özsel olarak sezinleyici özelliğini belirtmeyi sürdürür. Çağdaşları arasında usu bir “ışık” olarak gören anlayışla tartışır ve usun bir “göz” olduğunu belirtir [Jacobi, 1787;179]. Jacobi’ye göre, us yaşamın dirimli biçimlerinin ve dirimli etkinliklerinin kavramsal yeniden-kurulumudur.

Tüm bu söylenenler bir anlamda *tarihsel us* kuramına da kapı aralayacak nitelikte olan düşüncelerdir. Jacobi’nin anlayışında us, gerçekte, kavramlarının evrensel geçerlilik savlarını koruma çabasıdır. Bunların işlevleri, ilkesel olarak, herhangi bir zamanda ve herhangi bir yerde gerçekleştirilebilecek yaşam biçimlerini ideal olarak tasarlamaktır. Bu bakımdan us evrenseldir. Dahası us, kendi sınırlarını aşarak yanlış yapabilecek ve tasarımlarını karıştırabilecek olmasına karşın, kendisini kendi varoluşsal koşullarından soyutlanmış bu yaşam biçimlerinin özenli, ayrıntılı bir çözümlemesine sınırladığı sürece, yanlış yapmaz. Bu anlamda us yanılmazdır. Ancak bu evrenselliğine ve yanılmazlığına karşın, usun etkinliği varoluşsal koşullara bağımlıdır. Onun tek zorunluluğu, deyim yerindeyse, iş olup bittikten sonraki bir zorunluluktur. İçinde kök saldıği tarihsel durumu ise us “olumsal” olarak bildirir. Aslında us olumsuzluğu aşamaz. Jacobi, *David Hume*’da, bu anlamda tarihin olumsal gerçekliklerini usun benigi gerçekliklerinden ayıran bir uçurumun olamayacağını belirtir. Dahası, ussallığın kendisinin tarihin bu olumsuzluğunda bulunması gerektiğini belirtir [Jacobi, 1787; 181-204].

7. *David Hume* yayınlandığı sırada, ussal metafizik (*metaphysica rationalis*) henüz su götürmez bir başlıktı. Eleştiri çağı başlamış, Kant ve öğrencilerinin düşünceleri, düşünen çevreler için yavaş yavaş ilgi odağı olmuştu. *David Hume*’da da bu açıkça görülür. Diyaloga “ek”de Jacobi’nin bu yeni felsefeyle doğrudan doğruya yüzleştiğini görüyoruz. Ekin başlığı “Aşkınısal İdealizm Üzerine”dir. Kant’ın *Arı Usun Eleştirisi*’nden değişik alıntılar⁴ yapan Jacobi, bu alıntılarla Kantçı filozofun, nesnelerin duyular üzerinde izlenimler ürettiğini ve bunlar yoluyla duyuları başlattığını ve bunların da tasarımlara neden olduğunu söyler söylemez, Kant’ın dizgesinin *tinine* karşı geleceğini göstermeye çalışır. Çünkü, Kantçı varsayıma göre, her zaman salt görüngü olan görgül nesne bizim dışımızda varolamaz ve bir tasarımdan daha fazla bir şey olamaz. Tersine, bu aynı varsayıma göre, *aşkınısal*

³ Ancak Jacobi’nin önerdiği düşüncede kendi felsefesi için özsel bir güçlük vardır. Diyalogun üçüncü bölümünde Jacobi Leibniz’i bireyselliğin savunucusu olarak belirtir ve *Monadoloji*’yi onaylamanın nasıl olanaklı olduğunu göstermeye çalışır. Ancak Jacobi’nin deneyim kuramı ve Leibniz’in *Monadoloji*’si arasındaki belirgin mantıksal bağlantıda çok temel bir güçlük yatmaktadır. Jacobi’nin kuramının dile getirdiği ussallık kuramı, yani usun duyusallığın daha gelişmiş, daha derin-düşünsel bir biçiminden başka bir şey olmadığı, gerçekte Leibniz’in düşüncesiyle uyum içindedir. Gene bu düşünce evrendeki her şeyin başka her şeyin bir yansımasıyla kendisi olduğu ya da başka her şeyi yansımasıyla kendisi olduğu şeklindeki Leibnizci konuma da yol açar. Oysa Jacobi felsefe arenasına ilk adım atışını tam da her şeyin başka her şeye gönderme yoluyla açıklanabileceği varsayımıyla, bir başka deyişle, filozofların açıklama için mantıksal isteğini yansıttığını düşündüğü ve bunun da insan özgürlüğünün altını oymakta sonlandırdığı için karşı çıktığı bir konumla savaşıyor yapmıştı.

⁴ [A]367-380, [A36], [A36 not], [A491], [A101], [A125].

nesne konusunda *en az* düzeyde bilgi bile taşıyamayız. En iyisinden bu kavram, yalnızca bize özgü duyusallığa özünlülük olan düşüncemizin bütünüyle öznel biçimi üzerine dayandırılan *sorunlu* bir kavramdır. Deneyim onu üretmez, ne de herhangi bir yolda üretilebilir; çünkü bir görünüş olmayan bir şey asla bir deneyim nesnesi olamaz ve görünüş ya da duyumdaki etkilenimin bende olması, bu türden tasarımlar yanında herhangi bir nesneye gönderme yapmaya olanak sağlamaz. Tasarımlar çoklusunu tek bir bilinçle bağlayarak nesneyi görüngeneye ekleyen *anlaktır*. Nesneyi ancak sezgi çoklusunda bireşimsel bir birliğı ürettiğimizde bileceğimizi söyleriz ve bu birlik kavramı nesne=x'in tasarımıdır. Bu=x, bununla birlikte, aşkınsal nesne değildir. Çünkü buna ilişkin hiçbir zaman herhangi bir bilgimiz olamaz. Ve o ancak *ahıcılık* olarak anlaşılan duyusallığı karşılık gelen bir şey olabileceğı anlamında genelde görünüşün ya da görüngenün anlaşılabilir nedeni olarak varsayılabilir⁵.

Jacobi, nesnelere hakkında, onların duyular üzerinde *izlenimler* yarattıklarından ve böylelikle tasarımlara neden olduklarından söz etmek her ne kadar Kantçı felsefenin tinine aykırı olsa da, bu varsayım olmaksızın Kantçı felsefenin içine nasıl adım atılacağını anlamının olanaksız olduğunu savunur. Bir başka deyişle, tasarımları nedenleri olarak nesnelere koyutlamak Kant için bir çelişkiyse de, bunu yapmak onun için o kadar zorunludur. Zorunludur, çünkü Kant edilgin bir duyusallığımızın olduğunu söyler ve edilgin bir duyusallıktan sözetmek onun üzerinde eyleyecek bir şeyin olmasını gerektirir. Jacobi'ye göre, Kant'ın edilgin bir duyusallık koyutlamasının nedeni dizgesine bir gerçekçilik biçimi vermesinden kaynaklanmaktadır.

Bu yüzden, *kendinde-şey* varsayımı, Kant'ın dizgesiyle bağdaşmamasına karşın, zorunludur. Tam da bu noktada Jacobi, Kant'ın karşı karşıya kaldığı kötü durumu, ünlü sözüyle özetler: “(kendinde-şey-e.a.k.) varsayımı olmaksızın (Kant'ın-e.a.k.) dizgesinden içeriye adım atamam, ancak onunla da dizgenin içinde kalamam”⁶[Jacobi, 1787:223].

⁵ Kant, *Arı usun Eleştirisi*, [A104]: “ [T]asarımların bir nesnesi ile ne demek istediğimizi anlaşılır kılmalıyız. (...) görüngülerin kendileri duysal tasarımlardan başka bir şey değildirler, ve tam olarak kendilerinde oldukları gibi alındıklarında, nesnelere (tasarım yetisi dışındaki) olarak görülmemelidirler. Öyleyse bilgiye karşılık düşen ve bu yüzden o denli de ondan ayrı olan bir nesneden söz edildiğinde bundan ne anlaşılacaktır? Bu nesnenin salt genelde bir şey=X olarak düşünülmesi gerektiğı açıktır, çünkü bilgimizin dışında elimizde bu bilginin karşısına ona karşılık düşmek üzere koyabilecek hiçbir şey yoktur.

[A105] (...) ilginiz yalnızca tasarımlarımızın çoklusuna yönelik olduğu için, ve onlara karşılık düşen X (nesne) tüm tasarımlarımızdan ayrı olması gereken bir şey olarak bizim açımızdan hiçbirşey olduğu için, nesnenin zorunlu kıldığı birlik tasarımların çoklusunun bireşiminde bilincin biçimsel birliğinden başka bir şey olamaz. Ancak sezginin çoklusunda bireşimli birliğı ortaya çıkardıktan sonradır ki nesneyi bildiğimizi söyleyebiliriz.”

⁶ Burada bir noktaya ilgiyi yöneltmek özsel önem taşımaktadır. Jacobi uslamasını kendinde-şey'e değil, ama 'aşkınsal nesnelere'le özdeşleştirdiğı, tasarımların nedenleri olan şeylere karşı yöneltilir. Ayrıca Jacobi, sıklıkla kendisine yüklenen, kendinde-şeyi koyutlamanın, yasal olmayan bir yolda, varoluş ve nedensellik kavramlarını deneyimin ötesine genişleteceğı şeklindeki eleştiriden de sorumlu tutulamaz. Ne de *David Hume*'a “Ek”te Kant'ın kavramların/kategorilerin sınırlarına ilişkin öğretilerinden sözeder. Bu türden bir eleştiri, olsa olsa, Jacobi'nin uslamasına üstü kapalı bir göndermenin sonucu olabilir; yoksa hiçbir zaman onun tarafından belirttik bir şekilde dile getirilmemiştir.

8. Görünüşte uslamlamanın çok güçlü bir etkisi olmuş ve oldukça geniş bir alıcı kitle bulmuştu. Bununla birlikte, başka bir bakış açısından ele alındığında, bu durum Jacobi'nin *Kritik*'in anlamını kavramada bir noktaya kadar başarısız olduğunu ve giderek kendi konumuna ilişkin bir içgörü yoksunluğunu da gösterir. Gerçekte Jacobi, eleştirdiği birinci *Kritik*'le, düşündüğünden çok daha fazla noktada ortak bir tutum almaktadır.

Kant'ın *Kritik*'i, her şeyden önce, usun kendisini ele geçirebilecek bir yetenekte olmadığı şeklindeki bir düşünceye odaklanmış ve usun kendisi dışında başka her şeyi açıklayabileceğine ilişkin bir sonuca ulaşmıştı. Bu ise Jacobi'nin karşı çıkabileceği bir sonuç değildi.

Gene Kant, örneğin Spinoza gibi bir ussalcının anladığı anlamda, *kendinde-varlığa* özgü bir sezgi biçiminin olanaklılığını insanın bilgilenme yeteneklerine yadsır. “Kendinde-şey”in belirlenimi Kant'a göre, usun ötesine geçen ve “inanç” üzerine dayandırılması gereken bir konudur. Bu konuda da, Jacobi ve Kant tam bir uyum içindedirler. Kant usu “biçimsel” etkinliğiyle sınırlamasına karşın, usun özerkliği konusunda klasik ideali korumuş ve usu, kuramsal ve kılgsal ilgilerine bağımlı kıldığı “inancın içeriği”ni yasallaştırmakla yükümlü kılmıştı. Jacobi'ye göre ise, böyle bir şey inançsızlıktan başka bir şey değildir. Hiç kuşkusuz, ussalcı öncellerinden ayrı bir yolda Kant, usun kavrayamayacağı gerçeklikleri varsaymaksızın işlem göremeyeceğini ve bu yüzden de inancı benimsemesi gerektiğini anlamıştı. Bu anlamda Kant'ın dizgesi kapanışında, kabul edilmiş belli *olumsal* öğretiler üzerine dayanmaktaydı. En azından bu bakımdan da olsa Kant'ın us anlayışı niteliği gereği *tarihseldi*. Ancak sözkonusu inancın doğrulanması için belli ayrıcalıklı tarihsel olayların yetkesine ya da topluluk tanıklığına dayanmak yerine, Kant inancın içeriğini, usun ilgileri temelinde, *a priori* olarak belirlemeye çalışmıştı. Jacobi'ye göre, tam da böyle bir şey inançsızlık anlamını taşıyordu. Bu salt tüm filozofların varoluşu soyut ilkelerden belirlediklerinde yaptıkları gibi, arı usun nesnelere “bakire kalarak” doğurmayı denemesi konusu değildi. Bu ayrıca içinde bu türden tansıklı doğurmanın bütünüyle olağan görüleceği ideal biçimini *a priori* olarak düşünüp taşınarak düzenleme konusuydu. Bu neredeyse tarihte Tanrının bulunuşunun tansıklı gücünü arı usa aktarmak gibi bir şeydi [Jacobi, 1994].

9. Böylelikle “inanç”, *David Hume* diyalogunun başlıca konusu olur. *David Hume*'da Jacobi Kant'ı henüz ruhbilimsel bakış açısından yorumluyordu- sanki *Arı Usun Eleştirisi*'nin temel sorunu “bizim dışımızdaki” şeylere inancımızın temelledirilmesiymiş gibi- ve Kant'ın çağdaşları da sanki bu bir kuralmış gibi yapıtı bu gözle okuyorlardı. Oysa *Eleştiri*'nin özekselleşen sorunu ya da konusu bu değildi. Ve Jacobi, *Eleştiri*'nin temel sorununun usun sınırlarının gösterilmesi olduğu düzeye dek, ussallığın kendisinin *olumsal* bir görüngü olduğu konusunda, kendinin ve Kant'ın aynı şeyi söylediklerini görememişti.

10. Jacobi'nin geliştirdiği eleştirilerin ağırlığı altında, *Arı Usun Eleştirisi*'nin izinde, K.L. Reinhold, Kant savunusunda, "kendinde-şey"nin varlığını tanıtlamaya çalıştı. G. Schulze hem Kant'a hem de Reinhold'a, ne metafizik önermeler temelinde ne de eleştirel önermeler temelinde, böyle bir tanıtlamanın verilemeyeceğini belirterek saldırıya geçti. Schulze yeni "us eleştirisi"ne tek olanaklı seçeneğin Pyrrhonik kuşkuculuk olduğunu belirtti. Jacobi'nin çağdaşlarından ikisi Kant'ın metafizik önemini kavrama yönünde felsefenin yönünü yeniden belirlediler: Solomon Maimon ve Johann Gottlieb Fichte. F.W.J. Schelling ve G.W.F. Hegel Kantçı felsefeden oldukça uzaklaşan felsefi dizgeler geliştirdiler [Beiser, 1987].

Kaynakça

Beiser, F. (1987). *The Fate of Reason*, Cambridge Mass.: Harvard Uni. Pres.

di Giovanni, G. (1998). "Jacobi, Friedrich Heinrich (1743-1819)", *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, Version 1.0, Londra ve New York: Routledge.

di Giovanni, G. (2001). "Friedrich Heinrich Jacobi", *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, y.h. Edward N. Zalta, <http://plato.stanford.edu/archives/win2001/entries/friedrich-jacobi>

Jacobi, F. H. (1994). *The Main Philosophical Writings and the Novel 'Allwill'*, y.h. ve çev. G. di Giovanni, Kingston ve Montreal: McGill-Queen. (Bu çalışma *Über die Lehre von Spinoza (1785)*, *David Hume (1787)*, *Allwill*, *Jacobi an Fichte*, *David Hume (1815)*'un girişinin tam çevirilerini; ayrıca Jacobi üzerine uzun bir incelemeyi ve ayrıntılı bir kaynakçayı da içermektedir).

Windelband, W. (1919). *History of Philosophy*, (gözden geçirilmiş ve genişletilmiş 2. baskı), İng. çev. J.H. Tufts, New York: the MacMillan Company.